

Ελένη Κουμίδα
Ψυχολόγος – Ψυχοθεραπεύτρια
www.elenikoumidi.gr

«Λακανική Ψυχανάλυση & Ψύχωση/ 1. Σχιζοφρένεια»

«Είμαι ψυχαναλυτής, σημαίνει απλούστατα ανοίγω τα μάτια στο προφανές δεδομένο ότι δεν υπάρχει πιο πελαγωμένο πράγμα από την ανθρώπινη πραγματικότητα. Εάν πιστεύετε πως έχετε ένα εγώ καλά προσαρμοσμένο, λογικό, που ξέρει να αρμενίζει, να αναγνωρίζει τι πρέπει να κάνει και τι δεν πρέπει να κάνει, να λαμβάνει υπόψη του τις πραγματικότητες, τότε δεν μένει παρά να σας απομακρύνουμε από εδώ» (Lacan, 1956).

Πώς προσεγγίζει η Λακανική Ψυχανάλυση την Ψύχωση;

A. Λακανική Θεωρία - Λακανική Διάγνωση:

Στο έργο του Λακάν γίνεται διάκριση μεταξύ δομής και συμπτωμάτων. Υπάρχουν τρεις κλινικές δομές με διαφορετικό μηχανισμό:

- Η **Νεύρωση**: Η Νευρωτική δομή μπορεί να είναι είτε *Ιδεοψυχαναγκαστική* είτε *Υστερική*. Ο μηχανισμός της Νεύρωσης είναι η *Απόρνηση*.
- Η **Ψύχωση**: Η Ψυχωτική δομή μπορεί να είναι *Παρανοϊκή*, *Σχιζοφρενική* ή *Μανιοκαταθλιπτική*. Ο μηχανισμός της Ψύχωσης είναι ο *Αποκλεισμός*.
- Η **Διαστροφή**: Ο μηχανισμός της Διαστροφής είναι η *Απάρνηση*.

Ένα υποκείμενο δεν μπορεί να ανήκει σε δύο δομές ταυτόχρονα. Είναι είτε η μία δομή, είτε η άλλη. Συγκεκριμένα, ο όρος «δομή» έχει το νόημα της εσωτερικής αναπαράστασης των διαπροσωπικών σχέσεων. Αυτό που καθορίζει το υποκείμενο είναι έτσι η θέση του σε σχέση με άλλα υποκείμενα και σημαίνοντα. Τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου είναι αυτά που αποτελούν την κρίσιμη περίοδο κατά την οποία καθορίζεται η δομή του. Έπειτα, η δομή δεν αλλάζει. Για παράδειγμα, ένας ψυχωτικός δεν θα μετατραπεί σε νευρωτικό. Αυτές οι δομές συνιστούν τις *τρεις δυνατές θέσεις* του υποκειμένου σε σχέση με τον Άλλο. Ας διευκρινίσουμε επίσης ότι, για τον Λακάν, δεν υπάρχει ο «φυσιολογικός» άνθρωπος αλλά κάθε άνθρωπος έχει το σύμπτωμα του εντός μίας κλινικής δομής.

Εκτός της ιδιαίτερης σημασίας που ενέχει η «δομή» στην Λακανική διάγνωση, το ίδιο ισχύει και για την έννοια του «*συμπτώματος*». Η έννοια του συμπτώματος

στην Λακανική θεωρία διαφέρει από αυτήν της ιατρικής προσέγγισης. Στην ιατρική προσέγγιση, η ομαδοποίηση των συμπτωμάτων οδηγεί στην διάγνωση της διαταραχής. Στην Λακανική ψυχανάλυση κάθε σύμπτωμα ενέχει την μοναδική «ιστορία» κάθε υποκειμένου. Δηλαδή, το σύμπτωμα από μόνο του δεν παραπέμπει ούτε σε μία συγκεκριμένη κλινική δομή ούτε σε μία συγκεκριμένη ιατρική διάγνωση. *Το σύμπτωμα «ντύνει», θα λέγαμε, το υποκείμενο σύμφωνα με την ιδιαίτερη φαντασίωσή του.* Για παράδειγμα, το σύμπτωμα της ανορεξίας μπορεί να εμφανισθεί είτε σε νευρωτικό είτε σε ψυχωτικό υποκείμενο αλλά διαφοροποιείται ως προς την ερμηνεία του. Το ίδιο ισχύει και με τις πράξεις στις οποίες προβαίνει ένα υποκείμενο, όπως για παράδειγμα μία ανθρωποκτονία ή μία αυτοκτονία, οι οποίες λαμβάνουν διαφορετική σημασία και ερμηνεία ανάλογα με την κλινική δομή και ιστορία του εκάστοτε υποκειμένου. Η Λακανική διάγνωση έχει λοιπόν πρακτική σημασία καθώς η κατεύθυνση της θεραπείας είναι διαφορετική τόσο σύμφωνα με την δομή του ασθενούς όσο και σύμφωνα με την ιδιαίτερη ιστορία εντός της δομής του ασθενούς. *Ο ψυχαναλυτής έτσι προβαίνει σε διάγνωση με σκοπό κυρίως έναν σωστό χειρισμό της μεταβίβασης.* Με ποιο τρόπο δηλαδή θα προσεγγίσει τον αναλυόμενο αλλά και ποια τεχνάσματα θα χρησιμοποιήσει. Οπότε, μία ανάλυση με ένα νευρωτικό υποκείμενο δεν είναι ίδια με αυτήν ενός ψυχωτικού.

B. Λακανική Θεωρία - Η έκλυση της Ψύχωσης:

Στην Λακανική θεωρία υπάρχει η εξής διάκριση:

- **Ψύχωση:** ως κλινική δομή.
- **Ψυχωτικά φαινόμενα:** ως τα εκδηλωτικά φαινόμενα της ψύχωσης, τα οποία μπορεί να είναι τα **παραληρήματα** και οι **ψευδαισθήσεις**.

Η διάκριση αυτή γίνεται για να διευκρινισθεί το γεγονός ότι ένα άτομο μπορεί να έχει ψυχωτική δομή αλλά να μην έχει «εκλυθεί» η ψύχωσή του. Όταν μιλάμε για «έκλυση» της Ψύχωσης εννοούμε την «πυροδότηση» των ψυχωτικών φαινομένων.

Σύμφωνα με τον Λακάν, η Ψύχωση μπορεί να εκλυθεί, δηλαδή το άτομο να παρουσιάσει ψυχωτικά φαινόμενα, εάν υπάρξουν οι εξής δύο συνθήκες:

1. Το άτομο θα πρέπει να έχει ψυχωτική δομή. Αν δεν υπάρχει ψυχωτική δομή, τότε το άτομο αυτό δεν θα εκδηλώσει ποτέ ψυχωτικά φαινόμενα.

2. Όταν υπάρξει ένα γεγονός που θα φέρει το άτομο αντιμέτωπο με την έλλειψη εντός της ψυχωτικής δομής του. Δηλαδή, ένα πραγματικό γεγονός στη ζωή του ατόμου μπορεί να καταστεί η αφορμή για την εκδήλωση της Ψύχωσης. Αν δεν υπάρξει τέτοιο γεγονός, τότε το άτομο δεν θα εκδηλώσει ψυχωτικά φαινόμενα αλλά η ψυχωτική του δομή θα παραμένει **λανθάνουσα**. Εδώ λοιπόν παίζει ρόλο το «τυχαίο». Δεν γνωρίζει κανείς ποιο γεγονός και πότε αλλά και αν θα υπάρξει κάτι που θα καταστεί η αφορμή της έκλυσης της ψύχωσης.

Γ. Λακανική Θεωρία - Η κλινική δομή της Ψύχωσης:

Σύμφωνα με την Λακανική θεωρία, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τα χαρακτηριστικά της ψυχωτικής δομής ως εξής:

«Αποκλεισμός» / «Διάκλειση»: Το ψυχικό αίτιο και ο μηχανισμός της Ψύχωσης

Ο «αποκλεισμός» ή «διάκλειση» θεωρείται το ψυχικό αίτιο και ο κύριος μηχανισμός της ψύχωσης. Ο ψυχωτικός μηχανισμός του αποκλεισμού αναφέρεται στον αποκλεισμό ενός συμβολικού στοιχείου απ' το Συμβολικό πεδίο πραγματικότητας του ατόμου. Εν συντομία, για τον Λακάν, υπάρχουν τρεις τάξεις – πεδία ψυχικής πραγματικότητας: Το Συμβολικό (η τάξη της γλώσσας, της κοινωνίας, του ασυνειδήτου), το Φαντασιακό (η τάξη της εικόνας) και το Πραγματικό (η τάξη του μη ενσωματώσιμου στη συμβολοποίηση). Τα τρία αυτά πεδία αλληλοσυνδέονται μεταξύ τους. Στην περίπτωση όμως της ψύχωσης, αυτά τα πεδία αποσυνδέονται λόγω ακριβώς αυτού του μηχανισμού αποκλεισμού, ο οποίος αποκλείει ένα συμβολικό στοιχείο – σημαίνον προκαλώντας μία **δομική έλλειψη** στο Συμβολικό πεδίο πραγματικότητας του ατόμου.

Το συμβολικό αυτό στοιχείο είναι το *πατρικό σημαίνον* και συγκεκριμένα είναι το Όχι του πατέρα, η απαγόρευση που μπαίνει ως φραγμός στην αποκλειστική σχέση μητέρας – παιδιού ώστε το παιδί να σταματήσει να είναι η προέκταση της επιθυμίας της μητέρας. Συγκεκριμένα, το πατρικό σημαίνον είναι η *πατρική λειτουργία* που έχει να κάνει με τον Συμβολικό Νόμο, δηλαδή την βασική ψυχική απαγόρευση που χρειάζεται να δοθεί κατά την διάρκεια του Οιδιποδείου Συμπλέγματος, που δεν είναι άλλη απ' την *απαγόρευση της αιμομιξίας*. Η πατρική λειτουργία μπορεί να περάσει και εν τη απουσία του φυσικού πατέρα μέσω του λόγου της μητέρας. Με την απαγόρευση αυτή εκπληρώνεται ο ευνουχισμός και η πρώτη απώθηση του παιδιού οδηγώντας το παιδί στον δρόμο

της δικής του επιθυμίας: «Η πρώτη απώθηση, λοιπόν, τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια, έχει να κάνει με το ότι ξεχνούν την επιθυμία τους να έχουν ορισμένες μορφές ικανοποίησης με την μητέρα τους» (Fink, 1997). Στην ψύχωση όμως, το πατρικό σημαίνον αποκλείεται, γεγονός που αιχμαλωτίζει το άτομο σε μια διαρκή φαντασιακή δυαδική σχέση με την μητέρα.

«Αποκλεισμός» λοιπόν σημαίνει ότι το πατρικό σημαίνον (η πατρική λειτουργία), δηλαδή η απαγόρευση (ο Νόμος) δεν πέρασε, ότι το Οιδιπόδειο πέρασμα στην Συμβολική τάξη απέτυχε, ότι το υποκείμενο δεν συναίνεσε στον ευνουχισμό του, ότι η πρώτη απώθηση δεν λειτούργησε με συνέπεια την αποσύνδεση των τριών πεδίων της ψυχικής πραγματικότητας του ατόμου και την είσοδο του στην ψυχωτική δομή. Έπειτα, εάν σε κάποια χρονική στιγμή το ψυχωτικό άτομο έρθει αντιμέτωπο με το αποκλεισμένο αυτό σημαίνον, τότε εκλύεται η ψύχωση, καθώς το στοιχείο αυτό έρχεται «απ' έξω», δηλαδή από την τάξη του Πραγματικού σε μορφή ψευδαίσθησης ή παραληρήματος.

Οι συνέπειες της αποσύνδεσης των τριών τάξεων πραγματικότητας του ατόμου συνθέτουν τα χαρακτηριστικά της ψυχωτικής δομής:

Συνέπειες στο Συμβολικό πεδίο πραγματικότητας: Διαταραχές της γλώσσας

Το Συμβολικό πεδίο πραγματικότητας του ψυχωτικού ενέχει μία *δομική έλλειψη* που διαταράσσει την σχέση του ατόμου με την γλώσσα. Το ψυχωτικό υποκείμενο έτσι έχει μια άλλη σχέση με την γλώσσα. Καθώς το Συμβολικό έχει πληγεί, το οποίο μάλιστα αφορά την τάξη της γλώσσας, αυτό συνεπάγεται την ύπαρξη γλωσσικών διαταραχών, όπως είναι οι *ολοφράσεις*, οι *διακεκομμένες προτάσεις*, οι *νεολογισμοί*. Στην ουσία, το σημαίνον αποχαλινώνεται μέσα στο Πραγματικό. Στην περίπτωση των νεολογισμών, ο ψυχωτικός δεν μπορεί να δημιουργήσει ένα νέο νόημα σε μία λέξη ή φράση με αποτέλεσμα να δημιουργεί νέους όρους με νέα σημασία. Στην περίπτωση όπου υπάρχουν διακεκομμένες προτάσεις παρατηρούμε την «σημαίνουσα αλυσίδα» (την ασυνείδητη γλωσσική αλυσίδα) να «σπάει» στην ομιλία του ψυχωτικού. Ο Λακάν μίλησε ιδιαίτερα για την απουσία αρκετών «σημείων διαρραφής» (points de capiton) στον λόγο του ψυχωτικού, γεγονός στο οποίο οφείλεται η *ολισθηρότητα της σημασίας* και η *απουσία σταθερού νοήματος*.

Το ασυνείδητο μας είναι δομημένο σαν γλώσσα και η γλώσσα έρχεται από τον Συμβολικό τόπο του Άλλου, δηλαδή της μητέρας ή τροφού και της κοινωνίας όπου ζούμε. Ενώ στην περίπτωση της νεύρωσης το άτομο θα μπορέσει να υποκειμενικοποιήσει ένα μέρος του λόγου και θα «ενοικήσει την γλώσσα» μ' έναν δικό του τρόπο, το ψυχωτικό άτομο αδυνατεί να υποκειμενικοποιήσει τον λόγο του με συνέπεια να βιώνει ότι «τον κατέχει η γλώσσα». Δηλαδή, στην ψύχωση, η γλώσσα - όπως και τα ψυχωτικά φαινόμενα - βιώνεται σαν να έρχεται «απ' έξω» και όχι μέσα απ' το υποκείμενο. *Ο ψυχωτικός στην ουσία, μαθαίνει να μιλά αντιγράφοντας τον τρόπο ομιλίας των άλλων ανθρώπων, μιμούμενος δηλαδή τον λόγο τους, χωρίς όμως να μπορεί να χρησιμοποιήσει την γλώσσα μεταφορικά. Κυριαρχεί έτσι ο κυριολεκτικός λόγος.*

Ένα ακόμη κύριο γνώρισμα της ψύχωσης είναι η **βεβαιότητα της αίσθησης του βιώματος ενός ψυχωτικού φαινομένου**. Δηλαδή, το ψυχωτικό άτομο είναι βέβαιο, δεν αμφιβάλλει στην περίπτωση μιας ψευδαίσθησης (π.χ. «όντως το είδα ή μήπως το ονειρεύτηκα;») ή ενός παραληρήματος (π.χ. «όντως με παρακολουθεί ή μήπως το φαντάζομαι;»). Επιπλέον, το ψυχωτικό άτομο είναι βέβαιο και για το ότι το νόημα του βιώματος αυτού αφορά τον ίδιο. Ο «ψυχωτικός ξέρει» και κανένας δεν μπορεί να τον μεταπείσει για το αντίθετο (όπως στην περίπτωση παραληρήματος: «σίγουρα η Κυβέρνηση μου έβαλε τσιπάκι για να με παρακολουθεί και έτσι να με ελέγχει»). Το ίδιο συμβαίνει και στο πεδίο της επιθυμίας του ψυχωτικού: *δεν υπάρχει ερώτημα σχετικά με την επιθυμία του, δεν υπάρχει αμφισβήτηση περί των σκέψεων και των βιωμάτων του.*

Συνέπειες στο Φαντασιακό πεδίο πραγματικότητας: Υπερίσχυση Φαντασιακού

Η Συμβολική τάξη επανακαθορίζει την Φαντασιακή τάξη του ατόμου. Αυτό συμβαίνει ήδη κατά την διάρκεια του *Σταδίου του Καθρέφτη*, όπου το βρέφος (11^ο με 18^ο μήνα περίπου) αποκτά την *πρώτη αίσθηση του Εγώ* του ταυτιζόμενο με την εικόνα του στον καθρέφτη. Το βρέφος εκείνη την περίοδο δεν βιώνει το σώμα του ως μια ενότητα αλλά ως ένα κατακερματισμένο ασυντόνιστο σώμα σε ένα χάος σύμπαν αισθήσεων. Η εικόνα αυτή του εαυτού, δημιουργεί μια εικόνα που βάζει τάξη σε αυτό το χάος δημιουργώντας μια αίσθηση ενότητας τόσο στην αίσθηση του εαυτού όσο και στο βίωμα του σώματος. Η εικόνα αυτή χρειάζεται να επικυρωθεί συμβολικά, δηλαδή με λέξεις από τον γονέα: «*Ναι! Εσύ είσαι!*». Η αναγνώριση της εικόνας από τον Άλλο θα σηματοδοτήσει την επιτυχή

πρώτη μετάβαση στο Συμβολικό πεδίο πραγματικότητας και στην πρώτη αίσθηση ταυτότητας «Εγώ!». Έπειτα, το άτομο εσωτερικεύει τα Ιδανικά των γονέων του σχηματίζοντας το *Ιδανικό του Εγώ*, το οποίο με την σειρά του σταθεροποιεί ακόμη περισσότερο την εικόνα του εαυτού του. Η Συμβολική τάξη είναι το μέσο με το οποίο μπορεί να συμβεί αυτό: οι λέξεις – φράσεις των γονέων, δηλαδή η γλώσσα τους, θα επιφέρει αυτή την αλλαγή στην Φαντασιακή τάξη του παιδιού φέρνοντας την Συμβολική τάξη σε πρώτο πλάνο της πραγματικότητας του. *Το Συμβολικό έτσι ξαναγράφει το Φαντασιακό.*

Όμως, στην ψύχωση δεν συμβαίνει αυτό: «[...] στην ψύχωση το φαντασιακό εξακολουθεί να υπερισχύει και ότι το συμβολικό, στο βαθμό που έχει αφομοιωθεί, 'φαντασιοποιείται': αφομοιώνεται όχι ως μια ριζικά διαφορετική τάξη που αναδομεί την αρχική, αλλά απλώς και μόνο με την απομίμηση άλλων ανθρώπων» (Fink, 1997). *Η άμεση συνέπεια αυτής της υπερίσχυσης του Φαντασιακού είναι η απουσία του Ιδανικού του Εγώ, η οποία επιφέρει με την σειρά της μία αδύναμη αυτοεικόνα, δηλαδή μία αδύναμη αίσθηση του εαυτού, που μπορεί σε αγχωγόνες στιγμές να καταρρέει.* Εδώ είναι οι στιγμές που ο ψυχωτικός νιώθει ότι «*χάνει τον εαυτό του*». Το άτομο αιχμαλωτίζεται, καθλώνεται στο *αλλοτριωτικό εγώ* του Σταδίου του Καθρέφτη και οδηγείται σε *φαντασιακές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από φαντασιακή αντιπαλότητα.*

Συνέπειες στο Πραγματικό πεδίο πραγματικότητας: Η εισβολή της λίμπιντο - απόλαυσης

Το **σώμα** του ατόμου στη νεύρωση περνάει μέσα από το Συμβολικό πεδίο. Αυτό σημαίνει ότι οι ενορμήσεις του νευρωτικού ατόμου ιεραρχούνται μέσω της κοινωνικοποίησης και η λίμπιντο – απόλαυση διοχετεύεται μόνο στις ερωτογενείς ζώνες. Το σώμα έτσι δεν βρίσκεται πλέον έρμαιο των ενορμήσεων του καθώς έχει γραφτεί με λέξεις, ακολουθεί τις λέξεις: π.χ. στην περίπτωση του ελέγχου των σφιγκτήρων, το παιδί μαθαίνει αυτόν τον έλεγχο μετά από το αίτημα των γονέων του που διατυπώνεται σε λέξεις.

Στην ψύχωση όμως δεν συμβαίνει αυτό: η ιεραρχία των ενορμήσεων του ψυχωτικού μπορεί να καταρρεύσει σε περίπτωση μη υποστηρικτικού φαντασιακού πλαισίου, καθώς αυτή η ίδια η ιεράρχηση έχει γίνει φαντασιακά και όχι συμβολικά. Το σώμα εδώ δέχεται την εισβολή της απόλαυσης μη μπορώντας να αμυνθεί φαντασιακά.

Η αποσύνδεση των τριών πεδίων πραγματικότητας στην ψύχωση έχει συνέπειες και στην φαντασίωση του ψυχωτικού υποκειμένου. Στη νεύρωση, η **Φαντασίωση** (η σχέση του υποκειμένου με την λίμπιντο – απόλαυση - αντικείμενο α) είναι στην ουσία άμυνα απέναντι στο Πραγματικό της απόλαυσης αλλά και απάντηση, μέσω του Συμβολικού, στο ερώτημα της διαφοράς των φύλων («είμαι άντρας;», «είμαι γυναίκα»; «τι πρέπει να κάνει ένας άντρας;», «τι πρέπει να κάνει μια γυναίκα;») και στο ερώτημα της επιθυμίας του Άλλου («τι είμαι για τον άλλο;»). Στο ασυνείδητο, δεν υπάρχει εγγεγραμμένη απάντηση του «τι είναι άντρας», «τι είναι γυναίκα». Όμως, μία απάντηση χρειάζεται να δώσει το ίδιο το υποκείμενο με ένα σενάριο που θα του υποδεικνύει πως να σταθεί στον κόσμο, διαφορετικά θα βρίσκεται αντιμέτωπο με το κενό της μη απάντησης απέναντι στο ζήτημα της μη διάφυλης σχέσης και του τι είναι απέναντι στον άλλο. Στην ψύχωση, η φαντασίωση αυτή δεν συγκροτείται και η σχέση του υποκειμένου με την απόλαυση, δηλαδή τα αντικείμενα α – όργανα της λίμπιντο διαταράσσεται.

Δ. Λακανική Θεωρία – Η ερμηνεία της Σχιζοφρένειας:

Η Σχιζοφρένεια ανήκει στην *Ψυχωτική δομή*. Πέραν των γενικών ψυχωτικών χαρακτηριστικών που ισχύουν και στην περίπτωση της Σχιζοφρένειας, θα προσθέταμε τα εξής ιδιαίτερα γνωρίσματα:

→ *Διάκλειση - Γενικευμένη σημασιοποίηση του σώματος - Το υποκείμενο χωρίς ταυτότητα: Η ιστορία του σχιζοφρενή ξεκινάει από την ίδια την συγκρότησή του ως υποκείμενο.* Αυτό σημαίνει ότι οι απαρχές της ψυχωτικής διαταραχής της σχιζοφρένειας τοποθετούνται στις απαρχές της αιτιογένεσης του υποκειμένου. Το υποκείμενο, σύμφωνα με τον Λακάν, συγκροτείται μέσω δύο πράξεων: της *αλλοτρίωσης* και του *αποχωρισμού*. Το υποκείμενο είναι δηλαδή αποτέλεσμα τόσο του σημαίνοντος όσο και της απόλαυσης. Η πράξη του αποχωρισμού αφορά τον αποχωρισμό του υποκειμένου από την λίμπιντο, αντικαθιστώντας την, μέσω της πατρικής μεταφοράς και του ευνουχισμού (υπό το καθεστώς του φαλλικού σημαίνοντος ως σημαίνον της έλλειψης) με τα αντικείμενα α. Μέσω αυτής της πράξης του αποχωρισμού, ενεργώντας με την έλλειψη του, είναι που το υποκείμενο αποκτά ταυτότητα. Συγκεκριμένα, το σημαίνον μας προσδίδει μία ταυτότητα. Όμως, ο σχιζοφρενή δεν μπορεί να εκπροσωπηθεί από το σημαίνον: Η διάκλειση προκαλεί διασπορά και διασκορπισμό του κύριου σημαίνοντος. Η *ανάδυση έτσι ενός σμήνους σημαϊνόντων σε διασκορπισμό αφήνει τον*

σχιζοφρενή χωρίς ταυτότητα. Η αποτυχία της πράξης του αποχωρισμού είναι αυτή που αναδύει το σχιζοφρενικό υποκείμενο αφήνοντάς το σε κατάσταση σχάσης και σε πλήρη απορρύθμιση τόσο στο πλαίσιο του σημαίνοντος όσο και στο πλαίσιο της λίμπιντο – απόλαυσης.

→ Ο σχιζοφρενής είναι το υποκείμενο για το οποίο όλο το Συμβολικό είναι Πραγματικό: «[...] είναι το μόνο υποκείμενο που δεν αμύνεται απέναντι στο πραγματικό χρησιμοποιώντας το συμβολικό, όπως κάνουμε όλοι μας όταν δεν είμαστε σχιζοφρενείς. Δεν αμύνεται απέναντι στο πραγματικό μέσω της γλώσσας, διότι γι' αυτόν το συμβολικό είναι πραγματικό» (Miller J.A., 2007).

→ Ο σχιζοφρενής είναι το υποκείμενο για το οποίο ο κοινωνικός Άλλος δεν υπάρχει: «[...] το υποκείμενο που έχει ως ειδοποιό γνώρισμα να μην εγγράφεται σε κανένα λόγο, σε κανέναν κοινωνικό δεσμό» (Miller J.A., 2007).

→ Η ειρωνεία του σχιζοφρενή: Η ειρωνεία είναι ένα ιδιαίτερο γνώρισμα του σχιζοφρενή που στην ουσία φανερώνει την απουσία του κοινωνικού Άλλου αλλά και το γεγονός ότι κάθε κοινωνικός δεσμός δεν είναι παρά επίφαση.

→ Φαντασιακές σχέσεις: Η σχέση που έχει ο σχιζοφρενής με τον άλλο είναι στο πρότυπο της φαντασιακής σχέσης. Αυτό σημαίνει ότι στον άλλο βλέπει τον φαντασιακό του εαυτό. Μέσω αυτής της σχέσης μπορεί να βρει τον τόπο όπου θα στηρίξει την εικόνα του. Ο άλλος γίνεται το διπλότυπο του εγώ του, δηλαδή ο καθρέφτης του. Το σημείο αυτό είναι σημαντικό καθώς καθορίζει το τι εικόνα έχει ο σχιζοφρενής για τον εαυτό του και πως αυτή η εικόνα ενδέχεται να καταρρέει την στιγμή που αυτός ο άλλος αλλάξει θέση.

Παράδειγμα: «Ανθρωποκτονία – Αυτοκτονία»

Η φαντασιακή ταύτιση με τον άλλο μπορεί να έχει οδυνηρές συνέπειες. Συγκεκριμένα, αν υπάρξει η τυχαία στιγμή όπου ένα συμβολικό στοιχείο παρέμβει ανάμεσα στα δύο μέλη της φαντασιακής σχέσης και ανοιχθεί το δομικό κενό, τότε το φαντασιακό διαλύεται, η φαντασιακή ταύτιση που είχε υποστηρικτική λειτουργία για τον ψυχωτικό δεν λειτουργεί πια με αποτέλεσμα την έκλυση της ψύχωσης που συνοδεύεται από στοιχειώδη φαινόμενα (παραληρήματα ή ψευδαισθήσεις). Τα στοιχειώδη αυτά φαινόμενα μπορεί να οδηγήσουν τον σχιζοφρενή σε ακραίες πράξεις, σε καταστροφικά «περάσματα

στην πράξη», όπως σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας και αυτοκτονίας λόγω ακουστικής ψευδαίσθησης με προστακτικό χαρακτήρα: π.χ. «σκότωσε την γυναίκα σου και αυτοκτόνησε για να σωθείτε...». Εδώ, η φωνή προστάζει και το άτομο νιώθει έρμαιο αυτής της προσταγής. Είναι σημαντικό να διακρίνουμε το ψυχικό πλαίσιο μιας ανθρωποκτονίας ή μιας αυτοκτονίας, εάν δηλαδή είναι συνέπεια μιας ψυχωτικής συγκυρίας ή όχι [Σημείωση: Σύμφωνα με έρευνες το 10% περίπου των ανθρωποκτονιών οφείλεται σε ασθενείς με σχιζοφρένεια και 10% περίπου είναι το ποσοστό των αυτοκτονιών με αυτή την διαταραχή].

→ Η εισβολή της λίμπιντο – απόλαυσης και η διαταραγμένη σχέση με το σώμα:

Παράδειγμα: «Λεκτική Ψευδαίσθηση»

Ο Λακάν απαντώντας στο ερώτημα: Ποιος μιλάει στην λεκτική ψευδαίσθηση; αναφέρει: «Τη στιγμή που εμφανίζεται μέσα στο πραγματικό, συνοδευόμενη δηλαδή από εκείνο το αίσθημα πραγματικότητας που αποτελεί το βασικό γνώρισμα του στοιχειώδες φαινομένου, το υποκείμενο μιλάει κυριολεκτικά με το εγώ του, και είναι σαν κάποιος τρίτος, το διπλότυπο του εγώ, να μιλάει και να σχολιάζει την δραστηριότητά του» (Λακάν, 1955).

Παράδειγμα: «Αυτοακρωτηριασμός»

Η διαφορετική σχέση που έχει ο σχιζοφρενής με το σώμα του φαίνεται ιδιαίτερα στις περιπτώσεις αυτοακρωτηριασμού. Ο **μείζων αυτοακρωτηριασμός** (MSM – Major Self-mutilation) είναι μια σπάνια αλλά υπαρκτή πράξη στην οποία προβαίνουν κάποιοι ψυχωτικοί ασθενείς κατά την διάρκεια ενός ψυχωτικού επεισοδίου. Η πράξη αυτή, σύμφωνα με έρευνες, αφορά κυρίως ψυχωτικούς ασθενείς με σχιζοφρένεια [Σημείωση: Σύμφωνα με έρευνα το 75% περίπου των περιπτώσεων MSM αφορά ψυχωτική διαταραχή, εκ των οποίων το 83% περίπου αφορά την σχιζοφρένεια]. Συγκεκριμένα, ο μείζων αυτοακρωτηριασμός ορίζεται ως η καταστροφή ενός μέλους ή οργάνου του σώματος ή της λειτουργίας του, από το ίδιο το άτομο χωρίς τον σκοπό της αυτοκτονίας. Ο αυτοακρωτηριασμός αφορά κυρίως το οφθαλμικό, το γεννητικό ή τα άκρα του σώματος (π.χ. αφαίρεση οφθαλμού, αφαίρεση γεννητικού οργάνου, αφαίρεση χεριού ή ποδιού).

Το γεγονός ότι η πράξη του αυτοακρωτηριασμού *δεν έχει σκοπό την αυτοκτονία* μας οδηγεί στη σκέψη ότι ο σχιζοφρενής όχι μόνο δεν το βιώνει ως θανατηφόρα πράξη αλλά αντιθέτως ως *βιώσιμη λύση για το σώμα του*. Έτσι, το μέλος του σώματος που αφαιρείται βιώνεται από τον σχιζοφρενή ως κάτι το «εξωπραγματικό», ως κάτι περιττό, ως κάτι ξένο που προκαλεί σύγχυση, ως κάτι που θα πρέπει να αφαιρεθεί ώστε να ισορροπήσει η *φαντασιακή εικόνα* που έχει για το σώμα του. Επιπλέον, το γεγονός ότι η πράξη αυτή συμβαίνει συνήθως κατά την διάρκεια του *πρώτου ψυχωτικού επεισοδίου*, μας οδηγεί στη σκέψη ότι ο σχιζοφρενής αναβιώνει μια ψυχική αποδιοργάνωση, ένα βίωμα σωματικού μετασχηματισμού, μια αλλαγή σχετικά με την εικόνα του εαυτού και του σώματος του καθώς εκλύεται η ψύχωση. Αντιλαμβανόμαστε εδώ, πως τα όργανα της λίμπιντο – απόλαυσης, τα αντικείμενα α έχουν αποσυνδεθεί από το σώμα του σχιζοφρενή και ότι: «ο λεγόμενος σχιζοφρενής θα πρέπει να βρει έναν τρόπο συνύπαρξης με όλα τα όργανά του πέρα από κάθε αναφορά σε έναν καθιερωμένο λόγο». Θα λέγαμε ότι σε αυτή την φάση ο σχιζοφρενής είναι σαν να *βιώνει τον κατακερματισμό του σώματός του*, θυμίζοντας έτσι τις αρχές της πρώτης σωματικής αίσθησης του βρέφους του *σταδίου του καθρέφτη*.

Παρά λοιπόν την σπανιότητα του φαινομένου του αυτοακρωτηριασμού η αναφορά σε αυτό μας βοηθά να αντιληφθούμε την έντονα διαταραγμένη σχέση του σχιζοφρενή με το σώμα του, η οποία με την σειρά της μας φανερώνει την γενικότερη υποκειμενική διάσταση που διέπει το πώς βιώνει ο καθένας μας το σώμα του και το πώς διαταράσσεται σε μια ψυχική διαταραχή. Κυρίως όμως, μας κάνει να αντιληφθούμε την σοβαρότητα του βιώματος της σχέσης με το σώμα που μπορεί να οδηγήσει σε έναν *ακούσιο θάνατο*.

Πώς θα με βοηθήσει η Λακανική Ψυχανάλυση αν έχω Σχιζοφρένεια;

A. Λακανική τεχνική – Η κλινική της Ψύχωσης:

Γενικά, έχει γίνει πλέον παγκοσμίως αποδεκτό το γεγονός ότι ο συνδυασμός φαρμακευτικής αγωγής και ψυχοθεραπείας είναι η βέλτιστη θεραπευτική προσέγγιση στην ψύχωση. Η Λακανική ψυχανάλυση μπορεί να αποτελεί επίσης μια τέτοια λύση για το ψυχωτικό υποκείμενο.

Σύμφωνα με την Λακανική θεωρία, η δομή του ανθρώπου δεν αλλάζει. Οπότε, ο αναλυτής δεν στοχεύει στο να μετατρέψει τον ψυχωτικό ασθενή σε νευρωτικό. Ο αναλυτής εργάζεται με διαφορετικό τρόπο με ένα άτομο που υποψιάζεται ότι έχει ψυχωτική δομή ή με ένα διαγνωσμένο ψυχωτικό ασθενή που λαμβάνει φαρμακευτική αγωγή. Οι τεχνικές που χρησιμοποιεί δηλαδή ο αναλυτής χρειάζονται προσαρμογή διότι ελλοχεύει ο κίνδυνος πρόκλησης κάποιου ψυχωτικού επεισοδίου.

Η διαχείριση της μεταβίβασης και η θέση του αναλυτή:

«Δεν παίζουμε με τις λέξεις»: Συγκεκριμένα, δεν παίζουμε με την *αμφισημία* των λέξεων. Η θέση του αναλυτή εδώ είναι περισσότερο θέση «*ακροατή*» των σκέψεων του ψυχωτικού. Δηλαδή, ο αναλυτής δεν ερμηνεύει από την θέση του κοινωνικού Άλλου, δεν σπεύδει να δώσει νόημα στους συνειρμούς του ατόμου. Διαφορετικά, μια ερμηνεία θα μπορούσε να προκαλέσει ψυχωτικό επεισόδιο, καθώς φέρνει το υποκείμενο αντιμέτωπο με το Συμβολικό. Στην ουσία, η σχέση αναλυτή – αναλυόμενου είναι εδώ στο φαντασιακό επίπεδο και εκεί χρειάζεται να παραμείνει διότι σε περίπτωση που ανακύψει το κενό στο Συμβολικό πεδίο του ατόμου, τότε θα αναδυθούν ψυχωτικά φαινόμενα στη θέση αυτού του κενού. Το ζήτημα δεν είναι να αναδυθεί κάποιο ερώτημα που μπορεί να φέρει σε σύγχυση τον ασθενή αλλά να τον κατευθύνει να μιλήσει με τον δικό του τρόπο. *Ο αναλυτής λοιπόν δεν ερμηνεύει αλλά καταγράφει.* Ο Λακάν αναφέρει: «Πρέπει να ξέρουμε το τι λέμε. Δεν αρκεί να παρεμβάλλει κανείς τα σημαίνοντα με τον τρόπο αυτό – *Σε χτυπάω στην πλάτη... Είσαι καλό παιδί... Είχες έναν κακό μπαμπά... Τα πράγματα θα τακτοποιηθούν...* Πρέπει να τα χρησιμοποιεί κανείς εκεί που πρέπει, να τα κάνει να αντηχούν διαφορετικά, και να ξέρει τουλάχιστον να μη χρησιμοποιεί ορισμένα από αυτά. Μια τέτοια προοπτική φέρνει στο προσκήνιο τις αρνητικές ενδείξεις όσον αφορά ορισμένα περιεχόμενα [ψυχαναλυτικών] ερμηνειών» (Λακάν, 1956).

«Παραληρηματική μεταφορά»: Η παραληρηματική δραστηριότητα μπορεί να οδηγήσει και στην κατασκευή μίας παραληρηματικής μεταφοράς, με την οποία ο ψυχωτικός μπορεί να δέσει ένα *νέο νόημα για τον κόσμο*. Στην ουσία, η παραληρηματική μεταφορά αντικαθιστά ως ένα βαθμό την πατρική μεταφορά.

«Στηρίζουμε τις φαντασιακές ταυτίσεις»: Χρειάζεται να γίνει μια *επανάκαμψη του Φαντασιακού*. Το Φαντασιακό πεδίο μπορεί ως ένα βαθμό να

αντικαταστήσει το ελλειμματικό Συμβολικό πεδίο του ατόμου. Δηλαδή, οι φαντασιακές ταυτίσεις, η απομίμηση, θα λέγαμε, των άλλων προσώπων μπορεί να σταθεροποιεί αρκετά τον ψυχωτικό ασθενή. Συγκεκριμένα, στην θέση του ελλείμματος μπαίνει η εικόνα του εαυτού. Αυτό σημαίνει λοιπόν ότι ο αναλυτής δεν θα πρέπει να κλονίσει αυτές τις ταυτίσεις, δεν θα πρέπει να ταρακουνά τις ιδέες και τις πεποιθήσεις του ασθενή καθώς αυτές είναι που στηρίζουν την ψυχική του πραγματικότητα. Σύμφωνα με τον Λακάν, οι φαντασιακές αυτές ταυτίσεις είναι τα «φαντασιακά δεκανίκια» του υποκειμένου. Οπότε, ο αναλυτής γίνεται «τόπος ομιλίας» για το υποκείμενο με κύριο στόχο την επανάκαμψη του Φαντασιακού. Ο αναλυτής μπορεί έτσι «να βοηθήσει τον ασθενή να κατασκευάσει μια κατανόηση, να οικοδομήσει ένα νοηματικό σύμπαν που θα επιτρέψει στο άτομο να ζήσει και να βρει μια θέση για το ίδιο. Το νόημα είναι φαντασιακό [...] και αυτό ακριβώς είναι το επίπεδο στο οποίο μπορεί να εμπλακεί με επιτυχία ο ψυχωτικός στη θεραπεία» (Fink.B., 1997). Ο αναλυτής λοιπόν εργάζεται με το φαντασιακό Εγώ του ψυχωτικού: «ο θεραπευτής θα πρέπει να χτίσει στον ψυχωτικό μια αυτοαίσθηση που να ορίζει ποιος είναι ο ίδιος και ποια είναι η θέση του μέσα στον κόσμο» (Fink.B., 1997).

Συνοψίζοντας, η εργασία ενός λακανικού αναλυτή με έναν ψυχωτικό ασθενή αφορά την καταγραφή της εμπειρίας του ατόμου, μέσω μίας σχέσης εμπιστοσύνης, με στόχο το χτίσιμο ενός δικού του νοήματος που θα του επιτρέψει να βρει την θέση του στον κόσμο.

B. Λακανική τεχνική – Η προσέγγιση της Σχιζοφρένειας:

Στόχος... το Σύνθωμα:

Το σύνθωμα είναι, σύμφωνα με τον Λακάν, ο τέταρτος όρος που μπορεί να ξαναδέσει τις αποσυνδεδεμένες τρεις τάξεις της ψυχικής πραγματικότητας (Φαντασιακό – Συμβολικό – Πραγματικό). Ο αναλυτής στοχεύει στην κατασκευή ενός συνθώματος για τον ψυχωτικό που θα του προσδώσει ένα νέο όνομα, μια νέα ταυτότητα. Για παράδειγμα, το γράψιμο μπορεί να αποτελέσει σύνθωμα καθώς βοηθά τον ασθενή να καθηλώσει ως ένα βαθμό το νόημα που μονίμως ξεγλιστρά δίνοντας του την ταυτότητα του «συγγραφέα». Έτσι, η νέα ταυτότητα «είμαι συγγραφέας» μπορεί να προσδώσει μία βιώσιμη λύση στον τρόπο ζωής του υποκειμένου.

Γιατί να επιλέξω την Λακανική Ψυχανάλυση αν έχω Σχιζοφρένεια;

Οι ψυχώσεις πάντοτε θεωρούνταν ένα πολύπλοκο ζήτημα τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο για το σύνολο του χώρου της ψυχικής υγείας. Ο συνδυασμός πλέον φαρμακευτικής αγωγής και ψυχοθεραπείας στοχεύει στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των ψυχικά ασθενών. Η Λακανική Ψυχανάλυση έχει συνεισφέρει από την μεριά της τόσο σε θεωρητικό επίπεδο – με την ερμηνευτική αναζήτηση των αιτιών της ψυχικής ασθένειας – όσο και σε πρακτικό επίπεδο – με την δική της κατεύθυνση της θεραπείας.

Η Λακανική Ψυχανάλυση έχει να κάνει πρωτίστως με την *σχέση μεταβίβασης* που αναπτύσσεται μεταξύ αναλυτή – αναλυόμενου. Ο σχιζοφρενής λοιπόν μέσω της σχέσης του με τον αναλυτή θα δοκιμάσει να βρει έναν «δικό του τόπο ομιλίας». Στον τόπο αυτό θα αναπτυχθούν νέες σκέψεις με σκοπό την συγκρότηση ενός συνθώματος, δηλαδή *μίας βιώσιμης ταυτότητας και κυρίως μίας νέας βιώσιμης θέσης στον κόσμο σε μια προσπάθεια σύνδεσης της εικόνας του εαυτού και του σώματος και την αποφυγή καταστροφικών «περασμάτων στην πράξη».*

Βιβλιογραφικές αναφορές:

- Dylan Evans (1996), «Εισαγωγικό λεξικό της Λακανικής Ψυχανάλυσης», μτφ. Γ. Σταυρακάκης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005.
- Bruce Fink (1997), «Κλινική Εισαγωγή στη Λακανική Ψυχανάλυση: Θεωρία και Τεχνική», μτφ. Ν. Ηλιάδης, Πλέθρον, Αθήνα, 2006.
- Ζακ Λακάν (1955-1956), «Οι ψυχώσεις», μτφ. Ρ. Χριστοπούλου, Β. Σκολίδης, Ψυχογιός, Αθήνα, 2005.
- Jacques Lacan (1973), «L' étourdit» στο *Autres écrits*, Editions du Seuil, Paris (2001)
- Jacques – Alain Miller, «Λακανική κλινική των ψυχώσεων», μτφ. Γ. Αρχαύλης, Δ. Βεργέτης, Β. Γρηγοροπούλου, Ε. Lefeuvre, Ν. Περτέση, Γ. Φουντουλάκη, Πατάκη, Αθήνα, 2008.
- Matthew Large, Nick Babidge, Doug Andrews, Philip Storey, Olav Nielszen (2009), «Major Self-mutilation in the First Episode of Psychosis» στο <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2728813/>
- «Serious Mental Illness and Homicide» στο

<https://www.treatmentadvocacycenter.org/evidence-and-research/learn-more-about/3627>

- Leo Sher, René S. Kahn (2019) «*Suicide in Schizophrenia: An Educational Overview*» στο <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6681260/>
- www.lacan.com